

Het Kerstbestand van 1914: feiten, mythe en fantasie

Hans van Lent

BRON: Hans van Lent in *De Grootte Oorlog* van september 2009

Op het omslag van onze heruitgave van *Een jeugd in Duitsland* van Ernst Toller is een detail van een foto afgebeeld, waarop twee soldaten staan van de London Rifle Brigade van het Britse Territorial Army die poseren voor de camera met Saksische troepen van het 104e en 106e regiment in het niemandsland bij het bos bij Ploegsteert (West Vlaanderen) tijdens de onofficiële wapenstilstand met Kerstmis 1914

Het artikel op de volgende vier bladzijden gaat over dit kerstbestand en is met de welwillende medewerking van auteur en uitgever overgenomen uit het tijdschrift *De Grootte Oorlog*.

De Grootte Oorlog is het verenigingsblad van de Western Front Association Nederland en heeft als doel iedereen met belangstelling voor de Eerste Wereldoorlog te voorzien van gerichte informatie. Tevens wil het als nieuwsbron en opinievormer bijdragen aan de 'éducation permanente' over de Eerste Wereldoorlog.

Het Kerstbestand van 1914: feiten, mythe en fantasie

Hans van Lent

Duizend bommen en granaten! De onvergetelijke kapitein Haddock uit *Kuifje* zou vast en zeker zijn lijfspreuk paraat hebben, wanneer hij op 3 oktober 2009 bij de WFA te gast zou zijn: projectoren snorren en projectielen vliegen. Op die dag zit de WFA in de bioscoop en bekijkt op het witte doek de roodgebloede oerkatastrofe van de twintigste eeuw. Was het maar bij Haddocks duizend gebleven!

Iedereen weet, dat een film wel echte werkelijkheid suggereert, maar die niet is. Ook als een film een ware gebeurtenis behandelt, gaat de filmmaker toch zijn eigen gang: hij laat weg, vult aan, keert om, kleurt bij, en 'waar' in de zin van 'echt zo gebeurd' is het daarom nooit. Een film is geen documentaire, geen wetenschappelijk verantwoord product. Echt gebeurd is de kerstvrede (Christmas Truce, Weihnachtsfriede) in december 1914,

maar de film *Joyeux Noël* uit 2005 (niet op 3/10) neemt het met het echte van die gebeurtenis niet al te nauw, en dus schrijft een recensent (let op at least!): *The plot in the movie differs from the actual Christmas Truce in at least one major factual way: the movie depicts the Scots as the instigators of the ceasefire by being the first to sing Christmas carols and bring on the Christmas cheer, whereas in actual fact it was the German side who sang the first carols and made the first overtures towards a ceasefire that night.*

Soldaten van de London Rifle Brigade poseren met Saksische troepen in het bos bij Ploegsteert, Kerstmis 1914

(Op minstens één belangrijk punt klopt de film niet met de werkelijkheid. In de film zijn het Schotten die het initiatief namen tot de wapenstilstand door het zingen van kerstliederen en kerstwensen naar de overkant te roepen, maar in werkelijkheid waren het de Duitsers die begonnen met zingen en de eerste stap zetten voor een wapenstilstand op die avond.)

Wat was wél werkelijkheid?

Zoals vaker in het leven zijn er ook, wat die kerstvrede betreft, verschillende waarheden, mede omdat er op meer dan één plaats aan het front Kerstmis gevierd werd samen met de vijand.

In elk geval was er naast godsdienstige plechtigheid en religieuze sfeer ook werelds gedoe, zoals eet- en drinkfestijntjes en potjes voetbal.

De Nieuwsbrief van de Stichting Studiecentrum Eerste Wereldoorlog weet in april j.l. te berichten:

'In het Noord-Franse dorp Frelinghien, iets ten noordoosten van Armentières gelegen langs de Belgische grens, is op 11 november 2008 een bijzondere gebeurtenis herdacht met het plaatsen van een monument voor het kerstbestand van 1914. (...). Het monument in Frelinghien ligt tegenover het voetbalveld, op de plaats waar op 25 december 1914 soldaten van het tweede bataljon Royal Welch Fusiliers, het Pruisische Jäger Bataillon nr. 6 en het Saksische infanterieregiment nr. 134 hun tijdelijke vrede sloten. De Duitsers bezetten het dorp, inclusief de plaatselijke brouwerij, de Welshmen lagen aan de westkant van het dorp. De Duitsers boden de

Rechts: Kerstkaart 1914

Onder: Britse en Duitse troepen poseren in het niemandsland tijdens de onofficiële wapenstilstand met Kerst 1914

Welshmen enkele vaten bier aan in ruil voor sigaretten en kersttaart. Volgens de mythe zou er tijdens het bestand een voetbalwedstrijd zijn gespeeld in het niemandsland, waarbij de Duitsers met 3-2 zouden hebben gewonnen. Bij de onthulling van het monument met vertegenwoordigers uit Duitsland, Frankrijk en Wales waren ook aanwezig Freiherr Joachim von Sinner, kleinzoon van de commandant van het Saksische regiment, en majoor b.d. Miles Stockwell, kleinzoon van kapitein Clifton Stockwell van de Royal Welch Fusiliers. En er is 's middags een voetbalwedstrijd gespeeld tussen soldaten van de Royal Welch en het Panzergrenadierbataljon 371, de "nazaten" van de bataljons uit 1914.

De Duitsers wonnen opnieuw, nu met 2-1'.

(De Britten hadden in 1914 hier en daar de beschikking over echte voetballen, maar veel vaker werd er geknotted met papieren ballen, samengebonden met touw, en soms ook met bierblikjes. Als

doelpalen fungeerden bijvoorbeeld helmen of bajonetten.)

Een mythe, zoals in de tekst hierboven gezegd wordt?

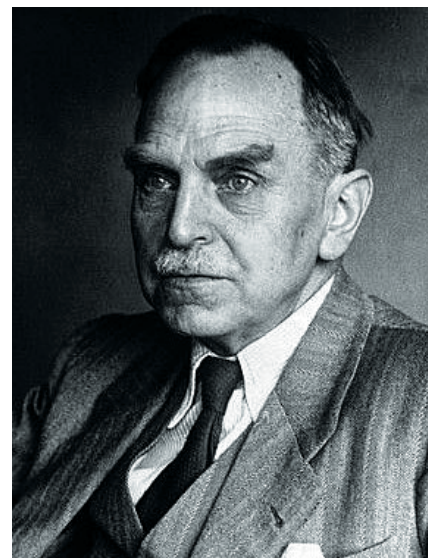
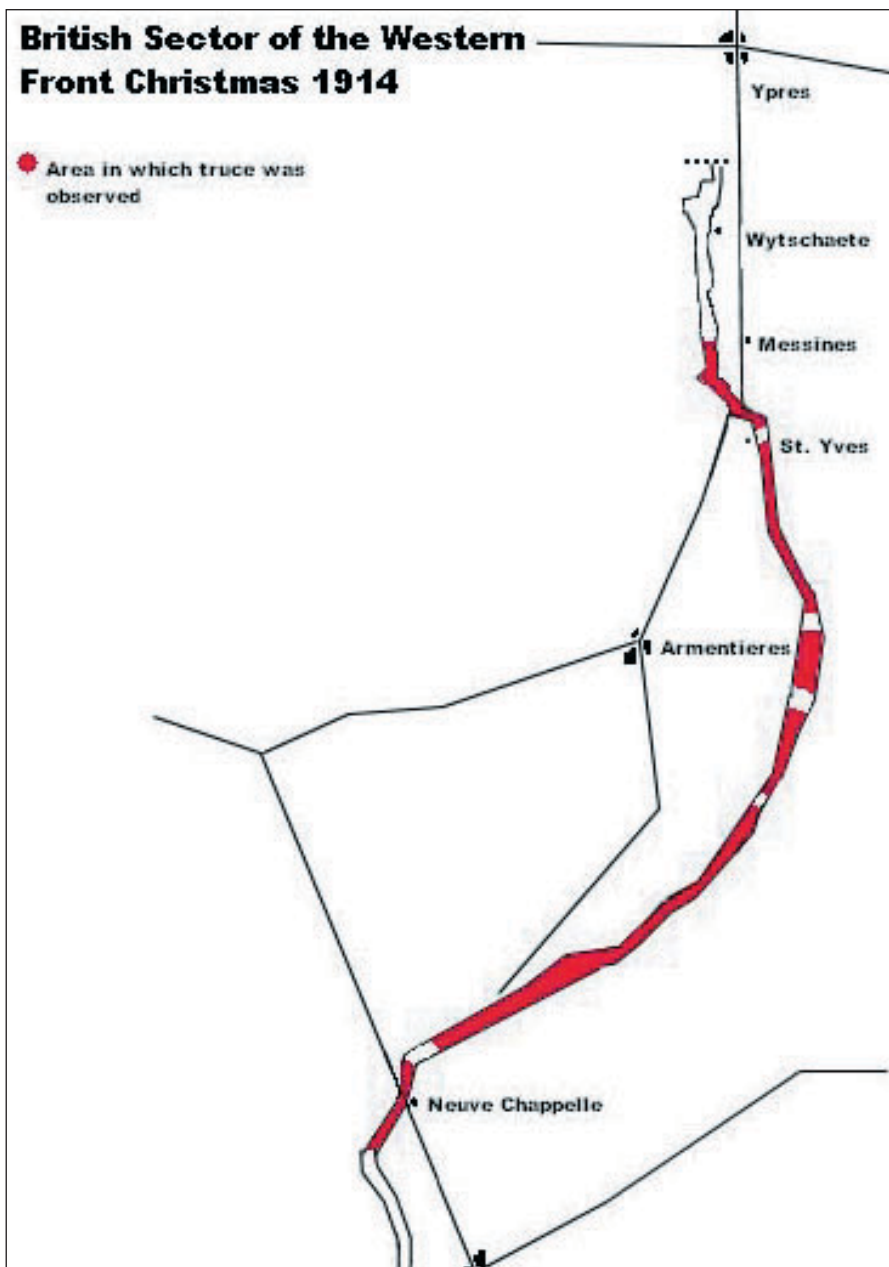
De Londense Times publiceert op 1 januari 1915 een brief van een majoor van het Medical Corps, waarin staat dat in zijn sector Britten en Duitsers een voetbalwedstrijd speelden die door de Duitsers met 3-2 werd gewonnen. (Brieven van militairen aan familie en kennissen werden wel vaker in krantenberichten opgenomen.)

Dus geen mythe!

'Ich glaube, ich darf es gar nicht erzählen; ich bin überzeugt, die höheren Vorgesetzten unterdrücken es, aber es ist wahr'.

('Volgens mij mag ik het helemaal niet vertellen: ik ben ervan overtuigd, dat mijn superieuren het uit de publiciteit willen houden, maar het is waar').

Otto Hahn op latere leeftijd

Fritz Haber, de uitvinder van het gifgas

Wélke waarheid mocht Otto niet vertellen? Otto Hahn heeft grote faam in wetenschappelijke kringen, maar niet bij iedereen zal er een belletje gaan rinkelen. Daarom wil ik hem kort voorstellen.

Hahn (Frankfurt am Main 1879-Göttingen 1968) studeerde scheikunde; na maxima cum laude afronding van zijn studie ging hij als 25-jarige naar Londen om gedurende vier jaar deel te nemen aan een onderzoek naar radioactiviteit. Hij vervolgde dit onderzoek in Montréal, Canada. In 1912, toen hij dus pas 33 was, werd hij benoemd tot hoogleraar aan het kort daarvoor opgerichte Kaiser-Wilhelm-Instituut voor scheikunde in Berlijn (later -1949- overgeplaatst naar Mainz en omgedoopt tot Max-Planck-Instituut). Hij was er directeur van 1928 – 1946. Dáár, in 1938, ontdekte hij

min of meer bij toeval het principe van de kernsplijting. Door uraniumatomen met neutronen te bekogelen had hij als resultaat radium verwacht, maar hij bleek de uraniumkern aan flarden te hebben geschoten. Daarmee was kernsplijting een wetenschappelijk feit. Natuurlijk hadden kenners en specialisten meteen in de gaten, dat deze vondst ook militair van belang kon zijn: de tijd dat wetenschap en militair apparaat gescheiden werelden vormden, was immers al in 1914 voorgoed voorbij. Hahn heeft er echter alles aan gedaan om te verhinderen, dat het Duitsland van Hitler uit zijn ontdekking vernietigende munt kon slaan. Einstein over Hahns houding onder de Nazi's: Hahn was een 'der Wenigen, die aufrecht geblieben sind und ihr Bestes taten' ('Hij was één van de weinigen die hun rug recht hebben

gehouden en hun best deden'). Desondanks werd hij na de geallieerde overwinning, zoals zoveel van zijn collega's, opgepakt en in Engeland vlakbij Cambridge opgesloten, niet om justitiële redenen, maar natuurlijk om informatie over kernsplijting los te peuten. Hij keerde na zijn vrijlating in 1946 terug naar Duitsland, werd hoogleraar in Göttingen en later, tot 1960, in München.

Al in 1944 werd hem de Nobelprijs voor scheikunde toegekend, maar men begreep in Stockholm natuurlijk wel, dat hij in die turbulente jaren zijn land niet uitkon om de prijs in ontvangst te nemen. Eind 1945 kreeg hij een uitnodiging vanuit Stockholm, maar hij zat als gezegd in Engeland in een kamp en had dus niet vrijreizen. In 1946 kwam het er dan toch nog van, alhoewel ... onder gewapend escorte van Engelse soldaten!

Hahn was trouwens al veel eerder candi-

daat voor deze onderscheiding geweest vanwege zijn onderzoek hoe bepaalde ziektes via bestraling te genezen en hij is na WO-2 ook nog verschillende malen voorgedragen voor de Nobelprijs voor de vrede.

Een grote collectie eerbewijzen viel hem ten deel, onder meer de Pour le Mérite. Hij is de enige buitenlander die de Amerikaanse Enrico-Fermiprijs heeft gekregen (in 1966, uit handen van Lyndon B. Johnson). Hij is met (ere-) profesoraten overstelpt: Berlijn, München, Göttingen, Halle, Mainz, Stockholm, Wenen, Boston, Madrid, Lissabon, Kopenhagen, Helsinki, Vaticaanstad, Allahabad en aan de Indiase Academy of Sciences. Lezers met groene vingers zullen misschien weten van de *rhododendron luteum variatio Otto Hahn*. Ik heb ergens gelezen, dat Nederlandse tuinders rond 1997 een nieuwe roossoort *Otto Hahn* gedoopt. (Maar hoe ik ook zoek op internet, ik kan er verder niets over vinden. Wie helpt?). Het eerste (en laatste!) Duitse koopvaardijchip dat nucleair werd aangedreven, is in 1968 naar Hahn vernoemd. Het schip is overigens al in 1979 ontmanteld: kernenergie stond op de pikzwarte lijst.

In 1914 bij het uitbreken van de oorlog meldde Hahn zich onmiddellijk als vrijwilliger. Hij voelde net als zovelen overal in Europa: oorlog was avontuur en theater, een bedwelming. Hoogleraar-emeritus Von der Dunk heeft het in dit verband zelfs over 'een schoolreisje'! Vitaal, zingend, fluitend en zwaaiend ging men Magere Hein tegemoet. Hahn schreef in een van de eerste dagen (augustus 1914 dus) vanuit een troepenverzamelpunt aan zijn vrouw Edith Junghans (kunsthistorica):

'Wenn man diese Tausende von Landsturmluten hier sieht, wo die meisten verheiratet sind, wo aber jeder mit Gleichmut und Frohsinn jetzt wieder den Soldatenrock anzieht, dann denkt man, es ist wirklich nicht möglich, dass es uns schieft geht'.

('Wanneer je al die duizenden Landsturm-soldaten hier ziet, die voor het overgrote deel getrouwd zijn, maar nu vol goede moed rustig hun wapenrok aantrekken, dan denk je: het is echt onmogelijk dat het voor ons verkeerd zal aflopen')

In 1915 vinden we hem in België; hij is namelijk verbonden aan de *Spezialtruppe* van Fritz Haber, ook al een Nobelprijswinnaar voor scheikunde en bij de WFA

zeker sinds onze jubileumdag geen onbekende meer. Onze man heeft dus Haber met raad en daad bijgestaan bij diens ontwikkeling van gifgassen, en ik heb niets kunnen vinden wat bij de Hahn van toen op morele bezwaren wijst. Wel heeft hij later ruiterslijk toegegeven, dat hij wist van het verbod op gebruik van chemische wapens volgens de conventie van Den Haag. (Uit de mooie excursiegids *In modder en vuur* van de WFA 2009 begrijp ik, dat het gebruik van gascilinders niet, maar van gasgranaten wél verboden was). Dat was in 1957 wel anders! Toen was hij één van de achttien ondertekenaars van het "Manifest van Göttingen", waarin de Duitse regering werd opgeroepen zich afzijdig te houden van de atomaire wapenwedloop en de Bundeswehr niet met dat soort lekkers uit te rusten. Hij had al verschillende andere, internationale, petities mede-ondertekend: waarschuwingen aan de politiek voor de gevolgen van kernwapengebruik.

Niet zo lang geleden is in New York bij David Lowenherz, antiquair in en uitgever van handgeschreven documenten, een brief van Hahn aan zijn vrouw opgedoken. Deze brief gaat over het kerstbestand 1914, en is uitsluitend en alleen voor zijn vrouw geschreven. Het is dus een bericht voor privé-gebruik: niets is opgesmukt, geromantiseerd of opgeschreven omwille van propaganda of aanverwante zaken. Hahn is luitenant en zit in december 1914 direct aan de frontlinie, en wel in

Opname uit de film Merry Christmas / Joyeux Noël met in de voorgrond de Schotse soldaten van de Gordon Highlanders

Warneton, ergens tussen Neuve-Chapelle en Messines.

Het kerstbestand bij Messines begon spontaan op 24 december. In sommige Engelse berichten werd opgemerkt, dat het toen tot zeer vergaande verbroedering gekomen was tussen Hunnen (!) en Schotten; dat moeten soldaten geweest zijn van de Gordon Highlanders. (De Schot in *Joyeux Noël* heet niet voor niets Gordon!)

Dat nogal wat Duitse soldaten behoorlijk met Engels uit de voeten konden (en Hahn zeker, die had immers in Engeland en Canada gewerkt), is bekend. Menige soldaat was, vóór de oorlog uitbrak, in Engeland werkzaam en had daar vaak vrouw en kinderen. Het werd een

